

Femke Halsema

Pluche

Politieke memoires

Ambo|Anthos
Amsterdam

Afscheid van de politiek

Over het mintgroene tapijt loop ik naar de interruptiemicrofoon. De vertrouwde gang van een stap of vier vanaf mijn blauwe stoeltje. Ik heb geen haast. Ik kijk naar de voorzitter en zij naar mij. Ze is geërgerd, het debat duurt al te lang en wordt te vaak onderbroken. Ik lach verontschuldigend naar haar want ik ben een van de boosdoeners. Aan haar blik zie ik dat ze me deze interruptie zal toestaan en me niet vernederend berispt en wegstuurt. Maar ik weet ook dat ik het kort moet houden. Bij de microfoon, terwijl ik wacht tot de premier is uitgesproken, overvalt me even paniek. Zolang ik parlementariër ben, ken ik dit moment van verlamming net voordat ik ga spreken. Ik heb goed nagedacht over wat ik ga zeggen, de zinnen in mijn hoofd geformuleerd. De argumenten heb ik gestapeld klaarliggen. Ik breng het eerste punt in. Dan verweert de premier zich en volgt mijn tweede argument. Geïrriteerde reactie van de premier, hulp vragende blik naar de voorzitter. De voorzitter dwingend tegen mij: ‘Mevrouw Halsema, de laatste keer...’ Derde argument, verpakt als slotstatement. Zo moet het gaan. ‘Maar,’ denk ik terwijl mijn hartslag versnelt, ‘wat als ik het niet meer weet? Wat wilde ik eigenlijk zeggen?’ Mijn handen liggen klam op de houten richel waarop de microfoons zijn bevestigd. Gebruik ik zo meteen het voetpedaal om mezelf te versterken? Dan sta ik in het luchtledige te praten als ik mijn gewicht

verplaats. Of houd ik met mijn hand het knopje op de microfoon ingedrukt? Maar dan is er die ene maaierende arm en dat staat zo onbeholpen, zag ik op televisie. ‘Mevrouw Halsema, twee interrupties,’ hoor ik de voorzitter zeggen. Ik begin.

Vanaf de eerste dag dat ik als Kamerlid de plenaire zaal betreed houd ik van het ritueel van het debat. De bodes die heen en weer lopen met ambtelijke stukken en handgeschreven briefjes van de minister. De ambtenaren in de loge achter in de zaal, die afhankelijk van het overwicht van de minister ontspannen tegen de muur hangen of voorovergebogen zitten te typen. De Kamerleden die met elkaar praten, altijd iets demonstratiever dan wanneer ze niet door televisiecamera’s worden vastgelegd. En vooral de vele regels en procedures die gelden voor de volgorde van spreken, het indienen van moties en het aanvragen van debatten. Het lijkt een zinloze parlementaire bureaucratie, maar elk ervaren Kamerlid weet dat beheersing van de procedures macht in het debat betekent.

In de loop van de twaalf jaar dat ik Kamerlid ben, wordt de plenaire zaal mijn territorium. De helse nervositeit waarmee ik de eerste keren achter het spreekgestoelte sta maakt langzamerhand plaats voor prettige opwinding als er weer een debat begint. Ik word behendiger, zorg dat ik goed zit voor het oog van de camera, sluit zichtbare kongsis’s om me van winst te verzekeren en geef de minister ontspannen een hand voordat we beginnen, net zoals zelfverzekerde sporters dat voor een wedstrijd doen. En ik leer mezelf te doseren. Niet te veel verontwaardiging over de tegenstanders uitstorten, zo nu en dan een grapje of een compliment, en mijn kwaadheid selectief inzetten, als iedereen die ook begrijpt.

Sommige zaken veranderen niet in de honderden debatten die ik in de loop van de jaren voer. De angst om met de mond vol tanden te staan, om vernederd en uitgelachen te worden als een te-

genstander of een minister een goede grap ten koste van mij maakt, verdwijnt nooit helemaal. Net als het gevoel van triomf, van euforie, als ik terugloop naar mijn blauwe stoel en aan het ge-roffel op de Kamerbanken hoor dat ik het pleit heb gewonnen.

In alle jaren dat ik Kamerlid ben trek ik geen enkele keer met te-genzin de zware glazen toegangsdeur van de plenaire zaal open. Altijd heb ik zin om te gaan zitten op de blauwe stoel die de mijne is en op te gaan in het ritueel van het democratische debat.

Alleen is dat geen reden om politicus te blijven.

Op 17 december 2010 maak ik mijn onmiddellijke vertrek uit de politiek bekend.

En het is me menens. Ik ga niet de wachtkamer in van het poli-tieke bestuur om na een paar jaar weer tevoorschijn te komen en een Senaatszetel te beklimmen of een burgemeestersketting om te hangen. Nee, het afscheid van de politiek is definitief.

En de reden is simpel. Ik heb er genoeg van.

In de zomer van 2010 onderhandel ik namens GroenLinks over de vorming van Paars Plus, een sociaalliberale regering onder lei-ding van vvd'er Mark Rutte. Die onderhandelingen lopen vast en Rutte vlucht naar de flank van de pvv. Voor mij breekt een nieuwe periode aan van oppositiepolitiek in harde gepolariseerde om-standigheden. Na dertien jaar oppositie ken ik het klappen van de zweep, bijna als geen ander. De harde toon, de wedloop in veront-waardiging met de collega's van andere partijen, de snedigheid, de minzaamheid over kabinetsvoorstellen waarmee je misschien in andere omstandigheden zelf akkoord was gegaan. En er wacht weer de confrontatie met de pers. De eeuwige vraag naar het be-staansrecht van GroenLinks nu de macht zich elders concen-treert: het is vaak enkel een oppervlakkige pesterij bij gebrek aan werkelijke interesse, maar lang niet altijd onterecht.

Na het mislukken van Paars Plus trekt elke deelnemende partij de schutten op. De PvdA probeert de imagoschade van onder-

handelingen met rechts te compenseren door bij de SP op schoot te kruipen. D66 ziet electorale winst in het verschieft op de linkerflank van de VVD, nu Mark Rutte er op rechts bijna afglijdt.

En wij van GroenLinks, ik als de leider van de club? Ik wil niet meer mee in de competitie om de stem van de progressieve minderheid. Daar heb ik schoon genoeg van. Jaar in, jaar uit kloppen wij de onderlinge tegenstellingen tussen PvdA, D66 en GroenLinks op, wetende dat wij vissen in dezelfde vijver van bijna vijftig procent van de stemmen als we het tij tenminste mee hebben. Winst voor de een is verlies voor de ander terwijl ondertussen de ene na de andere conservatieve regering aantreedt. En de onderlinge competitie houdt intellectuele vooruitgang tegen omdat een goed idee van de ene partij nooit of zelden op de uitgesproken steun van de andere kan rekenen.

Na het aantreden van het PVV-gedoogekabinet neem ik het initiatief om met D66 en PvdA over een progressieve doorbraak te praten. Pechtold is voorzichtig maar welwillend, Cohen is voornamelijk geërgerd. Ik introduceer een onderwerp waar hij niet om heeft gevraagd en dat onvermijdelijk tot discussie in de PvdA leidt. Als hij op mijn verzoek ingaat zal hij kritiek ontmoeten, als hij mij probeert te negeren evenzeer. Bovendien, wie denk ik dat ik ben? GroenLinks is klein, dat behoort mij tot zijn mindere te maken en de PvdA tot de leidende partij. Zo zijn de informele regels, zo is de hiërarchie op de apenrots. Dus drink ik met afnemende zin een paar maanden symbolisch koffie met een humeurige Cohen die daarbij een afhoudende Roemer uitnodigt en een geïrriteerde Pechtold die de SP geen gesprekspartner vindt.

Ik tel de knopen op mijn jas. Politicus ben je niet met tegenzin en al helemaal niet uit gewoonte. Eind september 2010 neem ik een definitief besluit. Twee maanden later maak ik dat publiek.

De verkiezingsuitslag van 2010, en de daaropvolgende vorming van het PVV-gedoogekabinet, hebben de beslissing om te vertrek-

ken in een versnelling gebracht, maar deze kondigde zich al eerder aan.

Vanaf eind 2002, als ik plotseling lijsttrekker word, gaat aan elke verkiezing een moment van twijfel vooraf, op elke nederlaag volgt diezelfde twijfel. Ik ben zesendertig als ik Paul Rosenmöller opvolg als leider van GroenLinks. Op die leeftijd is een termijn van vier jaar een grote hypotheek op je leven. Een jaar later, op mijn zevenendertigste, krijg ik een tweeling. Ja zeggen op het leiderschap, verwijt ik mezelf telkens, is ook de beslissing om een afwezige ouder te zijn. Dat geeft hartzeer. Vooral in 2006, als mijn kinderen drie jaar oud zijn, voelt de keuze voor een hernieuwd lijsttrekkerschap als verraad aan hen.

Daarbij is het leiderschap in 2002 door omstandigheden in mijn schoot gevallen zonder dat er een diepe wens om ‘het gezicht’ van GroenLinks te zijn aan vooraf is gegaan. In de jaren die volgen wordt mijn leiderschap nooit werkelijk aangevallen, maar wel lang bekritiseerd. Niet alleen ben ik binnen de partij een relatieve buitenstaander die voor het oudere kader te snel naar roem rijst, dikwijls treft me ook het verwijt dat ik me te veel opstel als ‘een beschouwer’. Jaar na jaar zegt Tom van der Lee, hoofd voorlichting van GroenLinks, dat ik te weinig ‘Wille zur Macht’ bezit. Ik lijk gewoon niet graag genoeg te willen winnen, en kiezers voelen dat. Ik maak de noodzaak om op GroenLinks of op mij te stemmen niet groot genoeg.

Het verwijt van te grote distantie is gegrond. Al die jaren ben ik parlementariër met hartstocht: de debatten, het minutieuze ontleden van wetgeving en de zorgvuldige demontage van kabinetsbeleid hebben mijn liefde en enthousiasme. Evenveel houd ik van de meer abstracte, intellectuele discussies over de toekomst van progressieve politiek, over de tekortkomingen van ons democratische bestel, over populisme of over de rechtsstaat. Dat geldt minder voor partijpolitieke activiteiten of de campagnestrijd. Ik

deel niet in de emoties waarmee een partijlidmaatschap voor veel partijleden is omgeven. Als ik in 1997 de PvdA verlaat en overstap naar GroenLinks doe ik dat zonder veel schuldgevoel. Een partij is enkel een voertuig voor overtuigingen, vind ik, geen levend organisme. En het verwijt van PvdA-Kamerleden als ik net parlementariër ben geworden dat ik 'de beweging heb verraden' kaats ik altijd terug: 'De beweging heeft mij verraden.' Trouw ben je, vind ik, aan je opvattingen, en aan je vrienden en familie, maar niet aan een politieke organisatie.

In de talloze GroenLinks-zaaltjes waar ik verschijn en bij de vele partijcongressen die ik open met het wat gezwollen 'Partijgenoten, kameraden' is er altijd een zeker gevoel van schaamte, een notie van absurditeit die ook de toehoorders nauwelijks kan ontgaan. Zo zijn er tijdens de congressen van GroenLinks voor de partijtop altijd plaatsen gereserveerd op de eerste rij. Daar zit ik dan, opgeprikt, met aan mijn voeten de persfotografen die wachten om me te fotograferen bij de rituele hoogtepunten: de vaststelling van het verkiezingsprogramma en de kandidatenlijst, de uitverkiezing als lijsttrekker. Samen met mijn collega's uit de fractie keutel ik me door de dag heen, vrolijk maar niet te, lachend maar niet te, gespannen wachtend maar niet te. Op dat soort momenten lukt het mij niet om geheel samen te vallen met de populaire leider te midden van haar partijgenoten. Als ik op het podium de toespraak van de dag houd en mijn gelijk haal voor de eigen parochie, aanschouw ik mezelf ook altijd vanuit de coulissen met verwondering en soms met tegenzin.

Tot 2010 valt de beslissing altijd ten gunste uit van blijven. Daarna wordt het anders. In dat voorjaar overlijdt Hans van Mierlo. Jaren eerder heb ik hem leren kennen na een discussiebijeenkomst in Groningen, waar wij tot diep in de nacht doorzakken in een hotellobby. Daarna zoek ik hem af en toe thuis op. We eten een taartje en bespreken dan de stand van het land. Zoals zovelen adoreer ik

hem en zijn dood stemt me verdrietig. Samen met Robert, mijn partner, ga ik naar de uitvaartdienst in de Mozes en Aäronkerk in Amsterdam. Het is er druk en rumoerig. Oud-politici, bestuurders, de artistieke fine fleur begroeten elkaar, en ondanks de treurige aanleiding hangt in de kerk de verwachtingsvolle atmosfeer van een reünie. Familieleden spreken, net als Alexander Pechtold en Cees Nooteboom. Zij verhalen over zijn politieke carrière, zijn grote intellectuele nieuwsgierigheid en over hun liefde voor hem. Dan legt een van de sprekers uit waarom Van Mierlo ruim een decennium eerder de politiek verliet. Van Mierlo vond namelijk dat zijn denken en spreken geen gelijke tred meer hielden. Hij sprak als politicus aanhoudend, maar ontwikkelde zich intellectueel niet meer: hij sprak te veel en dacht te weinig.

Ik zit achter in de zaal, luister naar die woorden en dan daagt het me. Ik ben te routineus, een beheerste politicus geworden. Eén met vaste opvattingen en een herkenbare stijl die niet meer wordt verrast door een debat, meningen of politieke gebeurtenissen. Bijna gedachteloos kan ik reageren, zonder aarzeling en juist getimed. Ik zeg tegen Robert: 'Dit is waarom ik ook moet stoppen en niet lang meer moet wachten.' Ik moet weer gaan lezen, studeren, schrijven en ophouden opvattingen uit te venten. Denken en spreken moeten weer in gelijke tred worden gebracht.

Een halfjaar na mijn vertrek uit de politiek, op 30 augustus 2011, houd ik aan de universiteit van Groningen de jaarlijkse letterenlezing met als titel: 'Enge mensen. Politici in populaire verbeelding'. De stelling die ik daarin uitwerk is dat Nederland nauwelijks een traditie kent van politiek drama. De voorbeelden die er wel zijn getuigen meestal van een groot gebrek aan smaak en van nog minder inzicht. Dat is de verantwoordelijkheid van politici zelf, zeg ik, omdat zij niet schrijven of openlijk terugkijken. Nederland is klein en oud-politici willen liever niet uit de school klappen want ze hebben hun voormalige collega's later mis-

schien weer nodig. Er worden weinig verhalen overgeleverd, waardoor de collectieve herinnering nauwelijks wordt gevoed. En dat is zonde, zeg ik: ‘In de Nederlandse politiek zitten veel prachtige verhalen verborgen: over grote politieke conflicten over de oorlog in Irak, Afghanistan, over nooit tot stand gekomen coalities, over coalities die er wel kwamen maar aan onmin ten onder gingen, over politieke koerswijzigingen en de onvrede die deze veroorzaakten, over grote ontwrichtende machtsverschuivingen en over het al te menselijke leed van publieke vernedering, van in de steek gelaten worden. Het zijn fraaie en akelige verhalen. Het zou goed zijn als politici deze vaker zelf zouden vertellen, om de democratische cultuur te verrijken en kunstenaars te inspireren om de politiek te verbeelden.’ Aan het einde van de lezing zeg ik dat ik me realiseer dat deze stellingname verplicht.

De eerste twee jaar na mijn vertrek voel ik enkel afkeer als de politiek ter sprake komt. Als vrienden en kennissen beginnen over GroenLinks en Den Haag vraag ik ze mij er niet mee lastig te vallen omdat ik er gedeprimeerd van raak. Door de chaos die na mijn vertrek ontstaat slaat ook de onzekerheid toe over mijn politieke loopbaan. Regelmatig vraag ik me af of die lange jaren van parlementair werk niet vergeefs zijn geweest. Van alle inzet om GroenLinks te professionaliseren, om de politieke opvattingen te moderniseren en de aantrekkingskracht van de partij te vergroten, is na twee jaar van ruzie en blunders nauwelijks iets over. GroenLinks is bij de verkiezingen in 2012 op sterven na dood en elke verwijzing ernaar, door vrienden of in het publieke debat, is een stomp in mijn maag.

Met het dramatische vertrek van mijn opvolger Jolande Sap in oktober 2012 bevrijd ik me van de laatste afhankelijkheid van GroenLinks. Tot die tijd heb ik me met enige regelmaat laten verleiden om Jolande te souffleren en bel ik met Tofik Dibi en anderen als deze ontsporen. Door GroenLinks daarna echt naar de

achtergrond van mijn bestaan te verbannen, krijg ik lucht en een realistischer perspectief op de politiek en mijn bijdrage eraan. Daarmee breekt ook het moment aan dat ik rekenschap wil gaan afleggen over mijn politieke jaren.

Toevallig valt mijn carrière samen met de meest gedenkwaardige historische periode sinds de Tweede Wereldoorlog die begon met de aanslag op de Twin Towers, de moord op Pim Fortuyn en de moord op Theo van Gogh. In de jaren dat ik elke dag van Amsterdam naar Den Haag reisde, van 1998 tot 2011, veranderden de samenleving en de politiek dramatisch. In mijn afscheidsbrief aan de Tweede Kamer stel ik dat ik deze in de twaalfenhalf jaar dat ik er verbleef heb zien veranderen van een besloten sociëteit in een publieke arena waar soms op het scherpst van de snede maatschappelijke conflicten worden uitgevochten. Deze politieke periode verdient reconstructie, ook door degenen die eraan deelnamen.

Minder opvallend is dat er in diezelfde jaren een jongere generatie politici is aangetreden, nadat de protestgeneratie, de babyboomers, met gepast lawaai in de jaren zeventig, tachtig en negentig de welvaartsstaat hadden gevormd, gevierd en laten uitdijen. De onderlinge verschillen tussen Jan Peter Balkenende, Wouter Bos, Alexander Pechtold, André Rouvoet en Mark Rutte zijn te groot om werkelijk van een politieke generatie te kunnen spreken, een gedeeld generatiebesef is er ook niet. Wel delen wij omstandigheden die niet alleen onze opvattingen maar ook onze vorming als politicus bepalen. Sinds de jaren negentig is de vanzelfsprekendheid van welvaartsstijging, economische groei en maatschappelijke harmonie verdampt. Veel minder dan in de decennia daarvoor geven politici de maatschappelijke ambities vorm. Nu moeten zij vooral grote, slecht functionerende overheidsbureaucratieën saneren en de onbedoelde neveneffecten van eerdere privatiseringen en marktwerkingsoperaties corrigeren.

Daarmee worden zij de bringers van slecht nieuws die zich doorlopend moeten verantwoorden over het wantrouwen dat de boodschap veroorzaakt.

Sinds ik een buitenstaander ben, word ik vaak getroffen door de harde oordelen over politici. Vanzelfsprekend verdient democratische politiek grondige, kritische beoordeling. Politici die falen of niet integer handelen mogen daarop worden aangevallen en zo nodig naar huis gestuurd. Iets anders is het als politici van hun menselijkheid worden ontdaan en voornamelijk worden gezien als een aparte kaste van zakkenvullende, egoïstische nietsnutten voor wie spot nog te mild is. Dat miskent de lastige opgaven waarvoor zij vaak gesteld zijn. Het doet ook onrecht aan de mensen die Den Haag bevolken en die ik, een enkele uitzondering daargelaten, heb leren kennen als ambitieuze, goed bedoelende en feilbare mensen. Natuurlijk is ijdelheid dicht gezaaid in de nationale politiek, net als opportunisme als dat de snelste weg is naar electorale winst. Maar ook opoffering en heel hard werken behoren tot de kenmerken van Haagse politici.

In het ontmenselijken van politici schuilt een democratisch gevaar. In zijn politieke memoires *Vuur en as* beschrijft Michael Ignatieff hoe je als politicus het ‘eeuwige heden’ betreedt. Hij schrijft dat je ‘een welwillende wereld’ verlaat ‘waarin mensen bereid zijn fouten door de vingers te zien, je zinnen afmaken en accepteren dat je niet helemaal meende wat je zei’. In de plaats daarvan kom je in een wereld van ‘gestoorde letterlijkheid’ terecht ‘waar iedere lettergreep die je ooit hebt geuit, elke tweet, Facebookpost, gênante foto en elk krantenartikel voor altijd blijven bestaan in cyberspace zodat je vijanden die tegen je kunnen gebruiken’.

Dit is ook mijn ervaring en het schept een angstig mensentype dat spontaniteit mijdt, zich sterker verlaat op spindoctors en een dagtaak heeft aan het bewaken van het imago. Politiek vergt juist moed, de bereidheid om te falen en af en toe flink in je hemd te

staan. Dappere, stevige politici hebben dan wel publiek nodig dat een zekere acceptatie, of in ieder geval begrip aan de dag legt voor hun onmiskenbare menselijke tekorten. Dan durven zij meer risico's te nemen en vaker alleen te staan.

Ik schrijf dit boek vooral als een herinnering aan mijn politieke jaren, aan de hoogtepunten maar ook aan de dieptepunten, aan de momenten van triomf maar ook aan de vele fouten en tegenslagen die ertegenover stonden.

Dit boek heet *Pluche*, een titel die misschien verbaast omdat ik als oppositiepoliticus nooit op het regeringspluche heb gezeten. Er is alleen geen woord dat de vaak verfoeide machtsijver van politici zo kernachtig samenvat. Als fractievoorzitter huldigde ik het motto leiding te geven 'aan een ideeënpartij op zoek naar macht en niet aan een machtspartij op zoek naar ideeën'. Macht moet dus ten dienste staan van je inhoudelijke overtuigingen. Tegelijkertijd beschouw ik de strijd om het pluche als een kern van democratische politiek. Ik was geen oppositiepoliticus uit principe, maar door overmacht.

De aanloop

Als een passant in de politiek, zo heb ik me vaak gepresenteerd in interviews. Zelfs na twaalfenhalf jaar, als ik in december 2010 mijn vertrek aankondig in Nieuwspoort, noem ik mezelf ‘een passant die behoorlijk lang is blijven hangen’. Het tekent de ambivalente verhouding tot mijn politieke werk. Al die jaren verzet ik me tegen populistische politici die antipolitiek bedrijven en afgeven op het parlement. Ik verdedig het Kamerlidmaatschap als een hoogstaand en moeilijk ambt en als een onderschat ambacht dat meer waardering verdient. Tegelijkertijd presenteer ik mezelf als een buitenstaander, als iemand die bij toeval in de politiek terecht komt en een politieke carrière niet echt ambieert.

Het is een vorm van zelfontkenning die veel politici parten speelt. Zelden ben ik iemand tegengekomen die zich trots voorstelt als ‘politicus’, die, zoals een leraar, een journalist of een arts, zijn identiteit ontleent aan zijn dagelijkse bezigheden. Altijd geeft het ongemak om ten onrechte te worden ingedeeld in de klasse van wereldverbeteraars en moralisten, of – en dat is zo mogelijk nog erger – toegevoegd te worden aan een kliek van disfunctionerende, zakenvullende carriëristen. Vaak gaat de erkenning politicus te zijn gepaard met een excuus of met de ongevraagde toevoeging zelf ook moeite te hebben met bijvoorbeeld ‘de Haagse kaasstolp’.

In mijn geval is er het beeld van de passant die draalt voordat ze

verder wandelt. Dat is al te koket. Hoewel ik een politieke carrière misschien niet bewust heb nagejaagd heeft mijn leven voor de politiek zich stap voor stap in die richting bewegen.

Ik kom uit een politiek nest. Lang voordat mijn moeder politiek actief wordt, staat mijn vader te boek als 'rode rakker'. Het zijn de misprijzende woorden van zijn kersverse schoonouders, nadat hij mijn moeder aan het begin van de jaren zestig met succes het hof heeft gemaakt. Mijn vader is niet politiek actief. 'Rood' is hij volgens mijn opa en oma vooral omdat hij zich als flierefluitende sportleraar weinig aan conventies gelegen laat liggen. In zijn eend rijdt hij naar Zuid-Frankrijk, leest tot hun afgrijzen *Vrij Nederland* en moderne romans, en houdt van jazz. Zijn schoonouders, mijn opa en oma, stemmen VVD: niet uit overtuiging, maar omdat dit netjes en verstandig is voor de fatsoenlijke verzekeringsbeambte die mijn opa is.

Haar ouders' afkeer weerhoudt mijn moeder er niet van om in de jaren zeventig, gesteund door mijn vader, lid te worden van de PvdA. Als keurige middenklassenburgers in Enschede worden ze nauwelijks aangeraakt door de wind van culturele bevrijding die hun leeftijdsgenoten aan de hasj en tot Bob Dylan brengt. Wel emancipeert mijn moeder zich, zoals veel van haar leeftijdsgenoten. Alleen verruilt zij nooit haar plooirok, pennyloafers en vers gestreken bloesjes voor de tuinbroek, patchoeliparfums en andere modeartikelen uit de jaren zeventig. Mijn ouders zijn uylianen. Zij worden gegrepen door de opvatting dat kennis, macht en inkomen beter kunnen worden gespreid, zoals PvdA-leider en premier Joop den Uyl met succes verkondigt. Met een sterke herinnering aan de armoede in de jaren van wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog delen mijn ouders in het optimistische vooruitgangsgeloof van de jaren zestig en zeventig. Zij zijn ervan overtuigd dat elke navolgende generatie het beter krijgt dan zij, te beginnen met mijn broer en mij.

In de jaren zeventig profiteert ons gezin van de stijgende welvaart met een groter en later vrijstaand huis, een caravan en lange kampeervakanties in Frankrijk. Tegelijkertijd wordt het sociaaldemocratische adagium van ‘eerlijk delen’ vol overtuiging verkondigd. Mijn vader promoveert van gymleraar tot directeur van de gemeente-instelling Lichamelijke Opvoeding en Sport in Enschede. Hij is een fanatieke verdediger van verplichte zwem- en gymlessen voor alle kinderen. Hoewel hij nooit enige partijpolitieke activiteit ontplooit is hij een principiële sociaaldemocraat. Van elite-onderwijs kan voor zijn al zo bevoorrechte kinderen geen sprake zijn, mijn broer en ik gaan naar de openbare buurtscholen. Later, als ik ga studeren, zorgt mijn vader ervoor dat mijn studietoelage geen cent hoger is dan die van een beursstudent.

Mijn moeder gaat in diezelfde jaren zeventig buitenshuis werken. Na jaren thuis voor de kinderen te hebben gezorgd, wordt zij eerst gemeenteraadslid en daarna wethouder Sociale Zaken en Werkgelegenheid voor de PvdA. ‘Een links hart in een rechts jasje’, kopt de plaatselijke krant *Tubantia* als zij als bestuurder wordt geïnstalleerd en dat vervult mijn moeder met evenveel trots over haar hart als verlegenheid over haar jasje.

Enschede is een arme stad. Het bankroet van de textielindustrie vertaalt zich in hoge werkloosheid onder de laagopgeleide bevolking. Mijn moeder is niet gecharmeerd van de modieuze discussies over het basisinkomen en het recht op werkloosheid. Als herintreedster beschouwt zij werk als de sleutel tot maatschappelijke deelname. Dat was het voor haar en dat is het ook voor de talloze mensen wier belangen zij behartigt. Haar hele werkzame leven richt zij zich op het verbeteren van de kansen voor laagopgeleide en kwetsbare mensen op de arbeidsmarkt.

Hoewel mijn ouders uitgesproken ideeën hebben over de samenleving, hebben zij die niet over de individuele keuzes die mensen maken. Zelf verlangen zij niet naar extravagantie. Hun levensstijl

blijft altijd binnen de lijnen van de behoudende middenklasse in Enschede waarvan zij deel uitmaken. Tegelijkertijd verzetten zij zich tegen benepenheid en moralisme als die mensen met een andere levensstijl onvrij maakt. In de twaalf jaar dat mijn moeder wethouder is, heeft zij een wekelijks spreekuur. Daar verschijnt een wonderlijke stoet van werklozen, woonwagendwoneers, gekwetsten, halve en hele criminelen die mijn moeder soms zelf helpt, soms doorstuurt en anders de deur wijst. Behalve in lacherige anekdotes aan onze eettafel, als een man zich voor haar bureau heeft ontkleed om zijn nieuwste tatoeages te laten zien, oordeelt zij niet over de geblesseerde levens van de mensen die haar hulp zoeken. Evenmin deinst zij ervoor terug om als eerste Nederlandse bestuurder in 1982 de verkoop van hasj en marihuana toe te staan in het plaatselijke jongerencentrum de Kokerjuffer. Als de Nederlandse en internationale pers toestroomt en verontwaardigde vragen stelt over het legaliseren van drugs, antwoordt zij met haar keurige Haarlemse tongval en zonder zelf ooit met softdrugs te hebben geëxperimenteerd, dat alcohol en veel medicijnen gevaarlijker zijn.

Mijn ouders zijn vooral hoopvol gestemd. Zij zien praktische kansen voor zichzelf, voor hun kinderen en voor de mensen die het veel minder hebben getroffen dan zij. Daarbij zijn zij ervan overtuigd dat de samenleving maakbaar is, als deze tenminste wordt bestuurd door mensen van goede wil.

Aan het begin van de jaren tachtig, als mijn broer en ik tieners zijn, keert echter het tij. De economie zit in het slop, de jeugdwerkloosheid neemt snel toe, en voor het eerst in decennia wordt de verzorgingsstaat gesaneerd. Er worden vraagtekens geplaatst bij het maakbaarheidsdenken dat de toenemende overheidsbemoedienissen met de samenleving begeleidt. Er is een 'markt voor welzijn en geluk' ontstaan, zoals de titel luidt van een invloedrijk boek uit 1979 van de Enschedese filosoof Hans Achterhuis, en dat is geen goede

ontwikkeling. Onder het motto dat ‘mensen zich lang niet altijd bewust zijn van de problemen waarmee ze kampen’, zijn welzijns- en sociaal werkers in groten getale een ‘hulpbehoefte’ gaan produceren. Bevoogding van dikwijls gezonde, zelfstandige mensen die afhankelijk raken van de staat is het resultaat.

De economische depressie veegt het optimisme van het decennium ervoor weg. Mijn generatie van jongeren wordt getypeerd als ‘de verloren generatie’ en dat is zichtbaar in de zwarte kleding en de leus *NO FUTURE* die op muren en huizen wordt gekalkt. Onze maatschappelijke kansen zijn slecht, en in reactie op de blijmoedigheid van de generatie voor ons domineert nihilisme de popcultuur en het politiek activisme. De conservatieve, neoliberale regeringen van Reagan in de Verenigde Staten, Thatcher in Engeland en Lubbers in Nederland zijn geen logische bondgenoot voor veranderingsgezinde en progressieve jongeren. Bezuinigingen op onderwijs, huisvesting en uitkeringen raken vooral jongeren, die van zich laten horen in demonstraties, de bezetting van scholen en overheidsgebouwen, in kraakacties en in harde protestliedjes.

Door de slechte economische vooruitzichten loopt het geloof van mijn ouders dat mijn broer en ik het vanzelf beter zullen krijgen dan zij een flinke deuk op. Zij voelen geen verwantschap met het somberder, activistische deel van de linkse beweging. Ze zijn links, cultureel progressief, maar ook gezagsgetrouw. Zo vinden zij de demonstraties en rellen tijdens de kroning van prinses Beatrix in 1980 beschamend en onbeschaafd. Als de politieke polarisatie in diezelfde jaren de tekenen begint te vertonen van een cultuurstrijd van conservatieve burgers tegenover activistische ‘autonomen’ die zich buiten de maatschappelijke orde plaatsen, weten zij niet goed meer waar ze bij horen. Ze maken zich zorgen over het effect van de jeugdwerkloosheid en de ‘no future’-jeugd-cultuur op de toekomst van hun kinderen. De vaak herhaalde belofte van mijn vader aan mij als klein meisje dat ‘ik alles kan worden wat ik wil’ lijkt een loze.

Het is zoals Evelien Tonkens, sociologe en voormalig collega-parlementariër, in het voorwoord van haar proefschrift over de jaren zestig schrijft: ‘Net als sommige andere kinderen van de jaren zestig ben ik opgevoed voor een tijd die nooit is gekomen.’

In mijn puberteit, en onder invloed van de tijdgeest, begin ik me af te zetten tegen het veilige gezin waarin ik opgroeï. Hoewel het huwelijk van mijn ouders spanningen kent en uiteindelijk, als ik uit huis ben, uitmondt in een echtscheiding, is de atmosfeer thuis zacht. Mijn ouders voeden mijn broer en mij strikt, met regels en ambitie, maar ook met toewijding op. Bij de eisen die zij aan mij stellen horen goede schoolresultaten, vioolles en veel sport. Maar school heeft als ik dertien, veertien jaar ben, nauwelijks nog mijn belangstelling, huiswerk maak ik niet en de viool hang ik aan de wilgen.

De jaren daarvoor, de laatste op de lagere school, ben ik door een paar klasgenoten gepest. Omdat ik opvallend donker ben schelden ze me uit voor Turk en zitten me achterna als ik van school naar huis loop. Een tijdlang wil ik niet meer naar school, verschans me op mijn kamer, totdat mijn vader ingrijpt en zijn beklag doet bij het hoofd van de school, waarna het erger wordt. Het pesten maakt me opstandig jegens mijn ouders en behaagziek jegens mijn klasgenoten. Op de middelbare school wil ik vooral leuk gevonden worden en opgenomen zijn in de kring van populaire leerlingen. Nadat ik getest word voor het gymnasium zak ik af naar de havo waar ik weinig verschijn om, als ik er ben, vrijwel direct de klas te worden uit gestuurd. Op mijn vijftiende word ik een aantal dagen van school gestuurd om daarna, in 4havo, te blijven zitten met een rapport dat vooral uit enen bestaat. Ik luister eindeloos naar de weinig opwekkende muziek van The Cure, The Simple Minds en andere newwavebands, maak van zwart mijn favoriete kledingkleur en lees het tragische levensverhaal van Christiane F, het Duitse meisje dat heroïneprostitutuee wordt. Onder

schooltijd hang ik in het plaatselijke café De Kater en speel er backgammon met de studenten van de kunstacademie. Ik begin stiekem te roken en experimenteer met hasj.

Het experiment in de Kokerjuffer heeft de drugshandel die Enschede als grensstad kenmerkt niet verminderd. Voor mij als puber zijn de kraakpanden in de binnenstad waar Nederlandse en Duitse jongeren rondhangen en blowen vele malen interessanter dan de saaie openbare scholengemeenschap in een buitenwijk. Begin jaren tachtig maakt heroïne een snelle opmars en verspreidt zich ook in Enschede onder mijn leeftijdsgenoten. Om mij heen raken jongeren verslaafd en een enkeling overlijdt aan een overdosis. Mij weerhoudt angst van de stap van soft- naar hard-drugs.

Als ik net zestien ben treed ik toe tot een amateurtoneelgezelschap in het plaatselijke theater Concordia. Wat begint als een onschuldige, door mijn opgeluchte ouders toegejuichte hobby, gaat me de laatste twee jaar van mijn middelbareschooltijd beheersen. Onder leiding van een professionele regisseur, de Griek Apostolos Panagopoulos, verzamelt zich een bont gezelschap van kunstenaars, studenten, huisvrouwen en werklozen van wie ik een van de jongsten ben. Op de rol staat een toneelstuk van de schrijver Elias Canetti, die furore heeft gemaakt met zijn studie *Masse und Macht*. Het stuk, *De getermineerden*, gaat over een onvrije, totalitaire samenleving waarin alle menselijke verhoudingen vastliggen. De regisseur wil dat de spelers de tirannie niet alleen naspeelen maar ook ondergaan. In oefeningen zondert hij beurtelings iemand af tegenover de massa van de spelers en laat deze uitschelden en uitlachen. Zelf verbergt hij zijn voorkeur voor en afkeer van sommige spelers ook niet maar speelt hen juist tegen elkaar uit. Dat wekt jaloezie en achterdocht. In de loop van het anderhalve jaar dat het gezelschap elkaar eerst twee keer per week, en daarna bijna dagelijks treft, ontstaat er een minidictatuur. De regisseur

dwingt door intimidatie en verleiding zijn autoriteit af. Tegen de tijd dat het stuk gereed is voor de première zijn de onderlinge verhoudingen verziekt. Sommige spelers zijn overspannen, gepraat wordt er niet meer met elkaar, wel geruzied en gehuild. Tijdens de première wordt er boven onze hoofden een video vertoond. Zonder dat wij ervan weten heeft de regisseur hardporno en fragmenten van speeches van Beatrix en Hitler door elkaar gemonteerd. Op het toneel zijn wij zo verbijsterd door de smakeloze overval dat we aan spelen nauwelijks nog toekomen. Als de première achter de rug is wordt de regisseur afgezet en valt het gezelschap met een klap uit elkaar. In de woorden van mijn ouders, die erbij aanwezig zijn, is die ene voorstelling een beklemmende, sektarische maar vooral onbegrijpelijke happening.

Ik speel een heel kleine rol, zowel op het toneel als in de groepsdynamiek die zich in de coulissen voltrekt. Als minderjarig meisje verschijn ik niet naakt of in nagemaakte kampkleding op het toneel. Op een paar regels tekst na figureer ik voornamelijk. Tegen de achtergrond van een kruisigingsscène dans ik een tango en als een entr'acte tussen twee scènes verschijn ik in een witte tutu, begeleid door donderende operamuziek op het podium. Tergend langzaam ontvlecht ik daar mijn haar, terwijl de toeschouwers bijkomen van de gruwelijke scènes die ze net hebben gezien. Mijn leeftijd beschermt me tegen de emotionele tirannie van de regisseur. Wel onthoud ik de ervaring als een nare kennismaking met macht en hoe deze kan ontaarden. Tijdens mijn studie, en daarna in mijn werk, blijven het gedrag van de regisseur en de kwetsbaarheid van zijn 'volk' me bij. De ontluistering van volwassen mensen tot angstige wezens als ze systematisch worden vernederd heeft me geschokt. Daarna kies ik altijd – bewust en onbewust – de kant van de gedupeerden, zoals ik ook mijn wantrouwen tegen autoriteiten behoud, zelfs als ik jaren later zelf het centrum van de macht nader.